

УДК 94(439) «12»

ОСОБЛИВОСТІ І ХАРАКТЕР ЕТНОДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН В УГОРЩИНІ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМ КОРОЛЯ БЕЙЛИ ІV

Ферков О. В. (Ужгород)

У статті робиться спроба аналізу наслідків монголо-татарського нашествя на Угорщину у 1241-1242 рр. Як один із наслідків спустошень була зміна демографічної ситуації у державі. Король Бейла ІV, не гаючи часу, приступає до «оновлення держави». Важливим компонентом реформ стало заохочення переселення різного роду людності із суміжних та більш віддалених регіонів Європи. Автор статті намагається показати особливості етнодемографічних змін середини і другої половини XIII ст. власне у контексті реформ короля Бейли ІV. Опрацьовані джерела та фахова література дозволяють констатувати, що у результаті політики реставрації держави і регулювання системи землеволодіння багато маєтків отримали нових власників, з'явилися нові поселення і нові поселенці, що, у свою чергу, кардинально змінило демографічну ситуацію в Угорщині та «перефарбувало» етнічну карту другої половини XIII ст.

Ключові слова: переселення, міграція, демографічні процеси, куни, секелі, саксонці, румуни, система землеволодіння.

Період правління короля Бейли ІV є переломним в історії середньовічної Угорщини, адже наростання військово-економічної могутності держави, процес централізації королівської влади був «зламаний» навалюю багатотисячної армії монголо-татар. Королю вдалося швидко відновити оборонну здатність і єдність країни та розпочати реформи, які дали результати за наступних правителів і суттєво змінили не тільки соціально-економічну ситуацію, але й «перефарбували» етнічну карту Великої Угорщини.

У запропонованій читачу розвідці намагаємось розкрити характер демографічних процесів у роки правління короля Бейли ІV (1235-1270), їх взаємозв'язок із запровадженими королем реформами. Через аналіз доступної угорської, української та зарубіжної літератури ставимо за мету визначити особливості змін етнодемографічного змісту. Втім, не прагнемо до вичерпного, цілковитого розкриття проблеми (адже це може стати предметом дослідження дисертаційної категорії), скоріше всього ми окреслимо найбільш гострі, цікаві питання.

Півстолітній період після правління короля Бейли ІІІ (1172-1196) і до початку татаро-монгольської навали для Угорського королівства був часом прогресивного мирного розвитку та помітного зростання чисельності населення.

За «найбільш сміливих» підрахунків загальна кількість населення Угорщини на початку XIII ст. могла досягти 1 800 000 – 2 200 000 осіб [10, с. 152-153]. Такі результати вчені отримали на основі дослідження густоти населення окремих регіонів і порівнянь цих даних.

Певні уявлення про густоту населення Угорщини маємо із господарських описів та переписів середини 30-х рр. XIII ст. Так, опис Албеуса бл. 1237 р. підтверджує, що густота населення на кішалфедських маєтках монастиря Панонхалми наближалася до рівня економічно

розвинутих регіонів Західної Європи (24-38,8 – 51 чол. на км²). Звичайно, східні і північно-східні, окраїнні території, у силу об'єктивних чинників, мали нижчу густоту населення.

В цілому, територія Угорського королівства наприкінці XII ст. без приморських Хорватії, Далмації і Рами становила 330 000 км², а третина її земель була мало- або незаселеною. Так, на цій площі із середньою густотою населення 8 – 10 чол. на км² проживало приблизно 1 800 000 – 2 200 000 осіб [10, с. 50].

Отже, монголо-татарські орди у 1241-1242 рр. знайшли тут добре розвинену, густозаселену країну.

Масштаби спустошень, завданих монголо-татарами, важко оцінити, адже не проводилися переписи, описи маєтків, населення тощо. До того ж король Бейла ІV, не гаючи часу, приступив до «оновлення країни» (renovation regni). Невдовзі (1243), після «відступу» армії ординців, варадський архієпископ Рогеріус описав свої враження і переживання [15, с. 410]. Це єдине писемне джерело з-під пера очевидця монголо-татарських погромів.

Свідчення Рогеріуса дозволяє уявити характер і масштаби наслідків спустошення. Орди монголо-татар забирали у рабство тисячі полонених. Рогеріус пише, що, втікаючи із полону, цілий тиждень «мандрував землями Ерделя доки не зустрів людей» [3, с. 223]. Коли ж прибув до Дюлафехервара (Бухарест), то там побачив жахливу картину – «трупні і черепні вбитих людей».

Через десятиліття джерела ще все згадували села, які «після татар» опустіли. Ті хто залишилися живими не мали змоги сіяти, і наступний рік видався неврожайним, голодним. Люди вмирили сотнями, а непоховані трупи поширювали хвороби.

На сьогодні в науці не має чіткої думки про чисельність людських втрат на території

Угорщини під час і після монголо-татарського нашествия 1241-1242 рр. Деякі підрахунки здійснено на основі порівняння окремих регіонів до і після нашествия, тобто за кількістю зниклих поселень. Звичайно, такого характеру дослідження досить умовні, адже сама мережа поселень середньовічної Угорщини, зокрема XIII ст., слабо вивчена. З іншого боку, напрошується запитання – те чи інше поселення зникло саме через «появу» монголо-татар або ж у силу інших, можливо економічних чинників? Угорська фахова література не демонструє одностайну думку стосовно масштабів спустошень. Зустрічаємо серйозні розбіжності щодо кількості людських жертв. Цифра коливається від 15-20% і до 50% загальної кількості населення Угорщини.

Простежуючи напрямки пересування монголо-татарської армії, враховуючи характер сутичок, грабежів тощо, погоджуємося із висновками вчених про те, що в різних районах країни спустошення були різного масштабу. Так, найжахливішим напад армії східних кочівників був на територію Алфелда, а ось Задунав'я (Дунантул), Кішалфелд постраждали значно менше. В угорській історіографії були спроби показати наслідки монголо-татарського нашествия у конкретних цифрах. На основі ґрунтовних підрахунків, застосування методів історичної демографії вчені констатували, що кількість населення після нападу монголо-татар на Угорщину у 1241-1242 рр. скоротилося у Задунав'ї та Кішалфелді на 20-40%, а в Алфелді – на 40-80% [10, с. 54].

Не слід забувати і про безпосередні наслідки повсюдного голоду – скорочення народжуваності, високу дитячу смертність та епідемії. Беручи до уваги ці чинники, дослідники роблять висновок про приблизно 50%-е скорочення загальної чисельності населення Угорщини після 1241-1242 рр. Такий демографічний спад помітно впливав на усі сфери життя країни – господарство (не було кому обробляти землю, сіяти, жати!), військово-оборонну здатність та загальні моральні настрої. Жах від нашествия орд монголо-татар знайшов відбиток у народній творчості, піснях, казках тощо.

Жертвами демографічного спаду разом із угорцями стали представники інших етносів, які проживали на землях Угорського королівства: слов'яни, німці, валлони (французи), італійці, печеніги, алани, болгари. У меншій мірі торкалися вищезгадані процеси населення Карпатського і Словенського нагір'я, румун і секелів Трансильванії. Вцілому, монголо-татарське нашествя тягло за собою насамперед демографічні зміни [4, с. 311].

Отже, монголо-татарське нашествя в цілому, та військові сутички 1241-1242 рр. зокрема, в значній мірі вплинули на загальні демографічні процеси, соціально-економічне

життя Угорського королівства. Відомо, що військові поразки 1241-1242 рр. примусили короля Бейлу IV приступити до кардинальних реформ, які передбачали не тільки зміни військово-оборонного характеру, але й загальних суспільно-політичних перетворень. Порівнюючи політику короля до і після татарського спустошення бачимо, що Бейла IV усвідомив важливість прогресивних змін, прагнув зміцнити державу та й власні позиції у політичному житті. Сам король називав свою нову політику «оновленням».

Отже, складовою відбудови країни стала програма заселення опустілих чи слабо заселених територій. У порівнянні із процесом заселення XII ст. ініційовані Бейлою IV переселення мали дещо інший характер. Якщо у попередньому столітті до Угорщини прибували «гості» (*hospes*) із віддалених земель (Фландрії, району Рейну, Італії), то тепер батьківщиною більшості переселенців були сусідні з Угорщиною країни. Спостерігається також активна внутрішня міграція.

Найчисленнішим «прибулим» етносом були куні (половці). Дослідники, при визначенні їх численності, наводять цифру від однієї-двох тисяч до 100 тисяч осіб. Цей кочовий народ з'явився на угорських теренах не вперше. Куні, кумани або половці (так їх називали на Русі) наприкінці XI ст. поширили свою сферу впливу на території до нижнього Подунав'я. У такий спосіб, раз у раз здійснювали напади на окраїнні землі Угорського королівства. Крім цього, угорські правителі неодноразово зустрічали половців під час походів на Київську, а згодом Галицьку Русь. Угорські писемні джерела вперше згадують про конкретного куну (*Cunus*) на імя Бууш за 1201 р., який жив на землях комітату Феер (залишається спірним чи це дійсно був половець чи людина іншого етносу, адже в XI-XII ст. під назвою «*Cunus*» могли позначати інші етноси, наприклад, печенігів, узів).

Значне половецьке заселення документи пов'язують із другою половиною 1220-х рр. та кінцем 1230-х рр. [11, с. 1102]. Згодом, у 1239 р., половецький князь Котен (*Kötöny, Köten*) просив дозволу угорського короля переселитися до Угорщини. У випадку, якщо Бейла гарантує свободу його народу князь обіцяв прийняти католицьку віру і співпрацювати із королем. Король прагнув мати військо незалежне від опозиційних йому магнатів, отож восени 1239 р. особисто прибуває на східні кордони держави, де охрещує кунів і «помпезно приймає їх» до своєї країни. Втім, поява кунів загострила протиріччя між королем та угорськими магнатами. Однією із причин незадоволення стали масові спустошення, завдані багаточисленними стадами худоби кочівників-кунів на маєтках великих землевласників. Після перемовин із магнатами

Бейла IV взявся розселити половців меншими групами у різні частини країни, цим мінімалізувати шкоду від випасу та перегону худоби. Поряд із суто господарськими причинами невдоволення присутністю половців з'явилися і політичні мотиви, зокрема думка про те, що король симпатизує половцям і без відома магнатів запросив кочівників. Лунали припущення стосовно того, що половці прибули до Угорщини із метою шпіонажу на користь монголо-татар. Король не зміг захистити половців. Відразу після перших нападів монголо-татарських загонів на східне порубіжжя країни угорці вчинили погроми половецьких поселень. 17 березня 1241 р. населення міста Пешт повстало проти кунів, вождя Котена вбили [12, с. 148]. Угорські магнати згуртували свої війська і пішли на половців. Половцям нічого більше не залишилося як залишити Угорщину, при цьому вони спустошили все на своєму шляху, особливо територію Серему. Бейла залишився без військової підтримки віч-на-віч із велетенською монголо-татарською ордою [1, с. 175].

Наступна поява або ж повернення кунів датується 1245-1246 рр. Як говорилося вище, значні території Алфелда (центрально-східні землі Угорщини) опустіли від татарського нашествия. Саме сюди переселено кунів, які і надалі займалися кочовим скотарством. Король розселив їх у межиріччі Дунаю і Тиси, між сучасними містами Солнок і Дебрецен¹.

Короля особливо не хвилював навіть той факт, що половці були язичниками. Головною ціллю їхнього «приваблення» були військово-оборонні мотиви. Для зміцнення угорсько-половецьких відносин Бейла ініціює заручення спадкоємця угорського престолу свого сина Іштвана із донькою половецького вождя Сейхана Ержебет². Одночасно із половцями прибули до Угорщини нечисленні групи аланських походження – ясів (jászok), яких ототожнюють із осетинцями [12, с. 150]. Половці та яси аж ніяк не заповнили ту пустоту, яку спричинило татарське нашествя. Число прибулих половців фахова література точно не подає, за згаданим вище сучасником подій Рогеріусом кунів могло бути до 40 000 [13, II, с. 554]. Звичайно, таке число є перебільшенням реальної ситуації, втім масова поява половців не викликає сумніву. Присутність кунів-половців у різних частинах середньовічної Угорщини засвідчує топоніміка, власні назви, а також історична пам'ять у формі казок, легенд, переказів тощо. Близько 1260 р. представники

цього східного народу прийняли католицьку віру [12, с. 157].

Отже, половці були одним із численних етносів, які знайшли нову батьківщину в Угорщині у середині XIII ст.

Поки зі сходу до Угорщини прибували народи, які займалися кочовим скотарством із заходу продовжується переселення німців, чехів, моравів. Новоприбулі німці є менш численними, аніж це ми бачили у попередні століття. Німці поповнювали населення угорських міст Північного регіону. Дослідники пов'язують із ними початок міської культури Угорщини. Німці, чехи, морави, поляки відразу включилися у господарське життя країни. У науковій літературі зустрічається думка про те, що саме прибулі групи західних слов'ян спільно із неасимільованими місцевими слов'янами були предками словацького народу [14, с. 44-45]. Німецька колонізація в основному завершила процес проникнення в різні регіони Угорського королівства у тому числі і Трансильванію носіїв середньовічної західної цивілізації. Тобто німецька, «саксонська» колонізація була прогресивним чинником господарського розвитку і суспільних відносин [17, с. 148].

Угорські науковці серединою XIII ст. датують початок русинського (рутенського) заселення Північно-Східної Угорщини (територію сучасного Закарпаття) та румунське заселення Південної Трансильванії та Банату. Русини прибували із південно-західних руських земель, їхня міграція продовжувалася у наступні століття.

Як один із наслідків татарських спустошень і скорочення кількості населення у середині XIII ст. активізується міграція румунів до Угорського королівства, зокрема Трансильванії [4, с. 312]. Точну дату появи румунів на території Угорщини встановити важко. До того ж науковій літературі є розбіжності стосовно цієї проблеми, автори часто дотримуються діаметрально протилежних думок. Угорська фахова література переселення румунів у Південні Карпати датує кінцем XII ст., коли в Трансильванії ще жили слов'яни, тобто були слов'янські поселення і вже прибули саксонці (саси) [5, с. 105]. (Цікаво, що у цьому питанні цілком підтримується твердження Аноніма). Опираючись на матеріали лінгвістики, угорська історіографія середини XX ст. дотримувалася думки про те, що румуни оселялися у Південній Трансильванії із середини XIII ст., тобто після монголо-татарського нашествия [8, с.167-171; 9, с.32]. А ось масове переселення румунів пов'язують із занепадом Болгарської держави Арсенідів [16, VI, с. 302], яка, крім болгар, включала волохів і половців. Перші письмові свідчення присутності румунів на землях Трансильванії угорські науковці датують 1202, 1209 рр. У королівському привілеї саксонцям за

¹ Згодом ці землі отримують назву Велика і Мала земля кунів Куншаг (Nagy- és Kis kunság). Ця назва використовується і донині.

² Від цього шлюбу народився майбутній король Угорщини Ласло IV Кун (1272-1290), відомий своєю прополовецькою (просхідною) політикою.

1224 рік говориться про дозвіл «користуватися лісами румунів і печенігів» (*silvam blacorum et bisseonorum*) [4, с. 303].

Румуни займалися переважно випасом худоби. Ця форма господарювання врятувала їх як від монголо-татарського нашествия, так і від голоду. Значно нижчим був рівень дитячої смертності серед румунів, ніж серед угорців. Ці та інші чинники впливали на вищий, у порівнянні із іншими етносами, природній приріст румунського населення. За соціально-економічним статусом румунів у середині XIII ст. документи згадують нарівні із секелями [6, с. 1332, с. 1558]. Опіраючись на це, дослідники число румунів, які мешкали в Трансільванії, прирівнюють до кількості секелів і доводять приблизно до 20 000. Така цифра є досить умовною. Із документального масиву відомо, що число румунів на початку XIV ст. становило приблизно 40 000 осіб.

Крім масових переселень різних етносів (саксонці, німці, румуни, половці тощо), у післямонгольський період спостерігається зростання кількості єврейських «прибульців» до Угорщини. Король Бейла скасував антиєврейські розпорядження свого батька короля Ендре II, зокрема відповідні статті Золотої булли 1222 р., березької клятви 1233 р. (забороняли змішані угорсько-єврейські шлюби, зобов'язувалося носіння зірки Давида, заборонялося євреями займати адміністративні і державні посади тощо). Король Бейла IV у 1239 р. звертається у листі до Папи Римського з проханням дати згоду на лібералізацію єврейської політики угорського короля. А вже 1251 р. Бейла видає привілеї євреям. Свідченням поживлення господарської діяльності євреїв є масова поява угорських монет та інших предметів із написами на івриті. Отже, у середині – другій половині XIII ст. з'являються значні поселення євреїв в містах Буда, Шопрон, Кесег, Естергом, Секешфехервар та ін.

Поява нових етносів або ж переселенців незалежно від їхньої етнічної належності сильно впливала на розвиток структури поселень. Програма переселень після монголо-татарського нашествия в цілому зберігала внутріміграційний характер. Бейла IV на своїх королівських землях створює вільні села. «Запрошені» до них госпіти вже не «чужі», прийшли із далеких земель. Назва госпіти не є етнічною ознакою, а скоріше вказує на рівень свободи, є показником суспільного статусу. Госпіти отримували привілеї на ведення торгівлі, права їх «захищали видані королем дипломи» [18, с. 12].

Відчутних результатів досягло переселення на малозаселені королівські володіння. Король заклав основи нових комітатів, наприклад, комітату Шариш, Берег, Угоча. Тільки за період 1242-1270 рр. у північній та північно-східній смугі окраїнних земель виникло 18 нових міст. Привілейовані права отримали міста Лумпрехт-

газа (Берегсас, Берегово) (1247), Кошшо (Кошіце) (1249), Севлюш (1262) тощо. Наприклад, община госпітів Лумпрехтгаза від Бейли отримала привілеї на вільне користування землею. Король дарував і закріплював за госпітами ряд міських свобод: розпоряджатися вільно своїм майном, всі їхні справи розглядав віце-суддя, що займався збором податків, тощо [18, с. 12]. Якщо раніше право заснування і заселення поселень було виключно королівською прерогативою, то тепер Бейла IV заохочує церковних та світських землевласників на заснування нових сіл. Виникає маса нових вільних сіл власне на приватновласницьких маєтках. У більшості випадків дарування маєтків, земель король прив'язував до військової служби [7, с. 20]. Отже, для зміцнення оборонної та військової могутності держави король реформує систему землеволодіння, заохочує переселення селян різних етносів на вільні королівські, церковні та приватновласницькі землі. Хвиля заселень досягає і крайніх східних земель держави, власне Мараморощини, де в п'яти містах фіксують присутність сасів (саксонців), прибувають нові групи угорців у долину Тиси [2, с. 13].

У другій половині XIII ст. король повернувся до практикованої раніше політики «повернення володінь», втім із деякими модифікаціями. Близько 1254 р. Бейла IV політику «повернення володінь» поширив на всю територію Угорщини, включаючи землі опозиційних йому магнатів (а також сина Іштвана). Восени цього ж року у місті Вац король скликав конгрегацію для вирішення долі тих володінь у комітатах Нюград, Хонт, Гемер, які залишилися без власника. На цьому зібранні він заявив, що «для покращення становища країни, спустошеної татарами усім повернемо свої маєтки (*suum cuique*)». Це означало не тільки повернення у той чи інший спосіб відчужених, захоплених володінь справжнім власникам. Король пішов дещо далі – запровадив точне визначення дворянських володінь, відмежування їх земель від земель «людей замку» і йоббагіонів. Така політика реставрації володінь тривала недовго, до 1258 р. У результаті регулювання системи землеволодіння багато маєтків отримали нових власників, з'являються нові поселення і нові поселенці, що, у свою чергу, кардинально змінює демографічну ситуацію в країні та «перекрашує» етнічну карту Угорщини другої половини XIII ст. На жаль, у розпорядженні дослідників на сьогодні не має достовірних джерел, у яких зафіксована хоча б приблизна чисельність населення Угорщини наприкінці XIII ст. Втім зміни, розпочаті королем Бейлою IV і особливо масове переселення нової людності, забезпечення для них сприятливих умов господарювання, заснування нових міст і сіл, безперечно, дали позитивні наслідки у прирості чисельності населення

Угорського королівства, недарма називали правління Бейли IV «другим заснування держави». Фахова література повідомляє, що на 30-ті рр. XIV ст. чисельність населення Угорщини разом із переселенцями із інших країн досягла рівня часів правління Бейли III і становила приблизно 2 млн. чол.

Отже, можемо констатувати, що король Бейла IV блискуче вирішив проблеми викликані монголо-татарським спустошенням, як питання обороноздатності, так і господарського життя Угорщини. «Оновлення» держави дало результати вже за правління Бейла IV, а поява нових етносів і їх «влиття» в економічне життя держави мало вплив на дальшу історію Угорщини.

1. A tatárjárás emlékezete / Szerk. Katona Tamás., bev. Györfly György. Bibliotheca Historica. Magyar Helikon, 1981. – 360 old.
2. Belay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. – Budapest: Sylvester Nyomda RT, 1943. – 224 old.
3. Engel Pál. Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. – Budapest: Háttér- és Könyvkiadó, 1990. – 388 old.
4. Erdély története három kötetben / Főszerk. Köpeczi Béla. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig. / Szerk. Makkai László és Mócsy András. – Budapest: Akadémiai kiadó, 1986. – 611 old.
5. Fekete Nagy Antal. A románság megtelepedése a középkorban // Erdély és népei / Szerk. Mályusz Elemér. – Budapest, 1941. – 105 – 115 old.
6. Gombos Albinus Franciscus. Catalogus fontium historiae Hungaricae. – I-III. – Budapestini, 1937-1938. – II. Köt. – 900 old.
7. Hómán Bálint. A magyar városok az Árpádok korában. – Budapest, 1908. – 128 old.
8. Kniezsa István, Kelet Magyarország helynevei // Magyarok és románok. I-II. / Szerk. Deér József, Gáldi László. – Budapest, 1943. – I. – 111-311 old.
9. Kniezsa István. Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése // Erdély és népei / Szerk. Mályusz Elemér. – Budapest, 1941. – 21-35 old.
10. Kovacsics József. Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népesége a honfoglalástól 1949-ig. – Bp.: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. – 441 old.
11. Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. / Szerk. Bartha Antal. – I kötet, 2 rész. – Budapest: Akadémiai kiadó, 1984. – 1812 old.
12. Magyarország történeti kronológiája. Négy kötetben / Főszerk. Benda Kálmán. – I.köt. A kezdetektől 1526-ig. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981. – 350 old.
13. Szentpétery Imre-Borsa Iván. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I-II. – Budapest, 1923-1943. – I kötet. – 656 old.
14. Szabó István. A magyarság életrajza, - Budapest, 1941. – 276 old.
15. Thuroczy János. A magyarok krónikája. Rogerius mester Siralmas éneke. Ford. Jegyz. Bellus Ibolya-Kristó Gyula- Horváth János – Zsoldos Attila- Milleniumi magyar történelem. Források. – Budapest, 2001. – 410 old.
16. Wenzel Gusztáv. Árpádkori új okmánytár. I-XII. – Pest, 1860-1873. - VI. Köt. – 578 old.
17. История Румынии / Координаторы Иоанн-Аурел Поп, Иоанн Болован. Пер. с рум. – М.: Весь мир, 2005. – 680с.
18. Міськов І.О. Міські поселення Північно-Східної Угорщини XI – першої чверті XVI ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія. – Ужгород, 2007. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ И ХАРАКТЕР ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В ВЕНГРИИ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМ КОРОЛЯ БЕЙЛЫ IV

Ферков О. В. (Ужгород).

В статье анализируются последствия монголо-татарского нашествия на Венгрию в 1241-1242 гг. Как одно из последствий опустошений было изменение демографической картины государства. Король Бейла IV, не тратя время, приступает к «обновлению государства». Важным компонентом реформ стало поощрение к переселению разного люда из соседних и более отдалённых регионов Европы. Автор статьи стремится показать особенности этнодемографических изменений середины и второй половины XIII в. в контексте реформ короля Бейлы IV. Обработанные источники и научная литература позволяют констатировать, что в результате политики реставрации государства и регулирования системы землевладения многие имена получили новых владельцев, появились новые поселения и новые поселенцы, что соответственно кардинально изменило демографическую ситуацию в Венгрии и «перекрасило» этническую карту второй половины XIII в.

Ключевые слова: переселение, миграция, демографические процессы, куны, секели, саксонцы, румыны, система землевладения.

SUMMARY

THE PECULIARITIES AND THE FEATURES OF ETHNIC AND DEMOGRAPHIC CHANGES IN HUNGARY IN THE CONTEXT OF THE REFORMS OF THE KING BELA IV

O. Ferkov (Uzhhorod).

The article is devoted to the analysis of the outcomes of Tatar-Mongol invasion to Hungary of 1241-1242. The change in the demographic structure of the state was one of the results of devastation. Saving time the king Bela IV has started the “update of the state”. Encouragement of the migration from the neighboring and more remote regions to Hungary became important component of the reform. The author demonstrates the peculiarities of the ethnic and demographic changes of the middle and second half of XIII AD in the context of the reforms of the king Bela IV. Processed sources and professional literature allow to state that many estates received new owners; new settlements and new colonists appeared as the results of the state restoration policy and regulation of the real estate system. These radically changed the demographic situation in Hungary and “repaint” the ethnic map of the second half of XIII AD.

Key words: migration, demographic processes, Szekely, Kun, Romanian, Saxons, real estate system.

УДК 94(436+439)(=161.1)–054.72 „1870/1914”

РОССИЙСКИЕ ПЕРЕСЕЛЕНЦЫ В АВСТРО-ВЕНГРИИ В ПОСЛЕДНЕЙ ТРЕТИ XIX – НАЧАЛЕ XX в.

Птицын А.Н. (Ставрополь)

Проблема еміграції російських громадян до Австро-Угорщини в останній чверті XIX – початку XX ст. недостатньо досліджена в історіографії. У цій статті проаналізована чисельність російського емігрантського співтовариства в Австро-Угорщині. Представляючи в статті національну структуру еміграції, автор приділяє особливу увагу переміщенню євреїв і поляків. Автор характеризує російську політичну еміграцію до Австро-Угорщини, досліджує проблеми адаптації іммігрантів.

Ключові слова: Австро-Угорщина, Росія, міграція, емігранти.

Дореволюционная российская эмиграция изучена гораздо слабее, чем эмиграция советского периода. При этом история российской эмиграции в Австро-Венгрии еще не стала предметом специального изучения. Исследователями рассматривались лишь отдельные аспекты этой проблемы. Так, российские статистики Ю.Э. Янсон, В.В. Оболенский (Осинский), В.М. Кабузан приводили в своих работах данные о количестве российских эмигрантов в Австро-Венгрии в различное время [28; 17; 13]. Дореволюционный российский историк Н.И. Субботин изучил эмиграцию русских старообрядцев в Габсбургскую монархию [23]. Советские историки главное внимание уделяли исследованию российской революционной эмиграции в Австро-Венгрии. В этой связи, следует назвать работы В.Я. Гросула и В.Ж. Попова [10; 19]. О пребывании знаменитых россиян в австрийской столице писали в своей популярной работе «Русская Вена» австрийские историки Х. Лейдингер и В. Мориц [31]. В статье австрийского автора Л. Ионтеса рассмотрена жизнь российской студенческой общины в г. Леобене [30].

Фрагментарность и неполнота изучения феномена российской эмиграции в Габсбургскую монархию обусловили выбор темы данной ста-

ты. Ее целью является комплексное рассмотрение российской эмигрантской общины, сложившейся на территории Австро-Венгрии в последней трети XIX – начале XX в.

Миграционные потоки между Россией и Габсбургской монархией в рассматриваемый период были весьма интенсивными, причем миграция была двухсторонней. Из Австро-Венгрии в Россию выезжали, главным образом, представители ее славянского населения – чехи, украинцы (русины), поляки, словаки и др. Их эмиграция объяснялась, прежде всего, экономическими причинами. Миграционный баланс между двумя странами в течение всего XIX в. неизменно был в пользу России, составив с 1828 г. по 1900 г. 815 тыс. человек. Однако в первое десятилетие XX в. ситуация резко изменилась. В 1901-1910 гг. миграционный баланс был уже в пользу Австро-Венгрии, составив за десятилетие 29 тыс. человек [13, с.307]. Это изменение как раз и объясняется значительным ростом российской эмиграции в эту страну.

В целом, масштабы двухсторонней миграции были столь значительными, что в 1904 г., во время переговоров о заключении нового торгового договора, российское правительство официально предложило австро-венгерскому руко-